

ברכת המצוות

נעם גרייפנר

- א. פתיחה
- ב. סוגי הברכות
  - ב.1. ברכות הנהנין
  - ב.2. ברכות השבח
  - ב.3. ברכות המצוות
- ג. ברכת המצוות
  - ג.1. שיטת הרמב"ם
  - ג.2. ברכת המצוות כברכת שבח והודאה
  - ג.3. ברכת המצוות כהתקדשות וכוונה
  - ג.3. ברכת המצוות כעבודה
  - ג.4. הזכרת שם שמיים על המצווה
  - ג.5. סיכום השיטות
- ד. זמן ברכת המצוות
  - ד.1. מחלוקת הבבלי והירושלמי
  - ד.2. מחלוקת הראשונים
- ה. ההלכה כמשמעות
  - ה.1. עובר לעשייתן בלבד
  - ה.2. עובר לעשייתן לכתחילה
  - ה.3. בעת העשייה לכתחילה

א. פתיחה

מאמר זה יעסוק בסוגית ברכת המצוות, זמנה ומשמעותה. מרכזת של סוגיה זו נמצא במסכת פסחים בסוגיית "הבודק צריך שיברך", שם הסוגיה עוסקת בנוסח ברכת בדיקת חמץ, ומתפתחת לדיון כללי על נוסח ברכת המצוות וזמנה.

סוגיה זו מציגה דעות הלכתיות רבות, כאשר מאחורי כל דעה הלכתית ניתן למצוא את חלקה במחשבת ברכת המצוות ושוורשיה. נוסף על כך, ברכת המצוות הינה נושא הקרוב לחיים המעשיים - אנו נפגשים איתן פעמים רבות במרחב היום-יום הדתי. לכן ראוי לנסות להבין את משמעותה ופשרה.

בתחילת המאמר יוצגו בקצרה כל סוגי הברכות. בחלק השני יורחב נושא המאמר – ברכת המצוות, ומשמעותה בעיני הפוסקים השונים. בחלק זה נרחיב יותר בשיטת הרמב"ם, ששונה מהשיטות האחרות ונראית 'סתומה' במבט ראשוני. בחלק השלישי יוצגו בקצרה השיטות ההלכתיות השונות לגבי זמן ברכת המצוות. לבסוף, בחלק הרביעי יובא ניסיון לחיבור בין השיטות השונות להלכה ובין הרעיונות ההגותיים השונים של ברכת המצוות.

ב. סוגי הברכות

נחלק את הברכות לשלוש קטגוריות עיקריות.¹

ב.1. ברכות הנהנין

המקור הבסיסי לברכות אלו הוא בתוספתא:

לא יטעום אדם כלום עד שיברך שנאמר לה' הארץ ומלואה הנהנה מן העולם
הזה בלא ברכה מעל.

(תוספתא ברכות ד, א)

הברכה היא "מתיר" ההנאה, כמו ברכה לפני אכילת תפוח, והאדם מחויב לברך לפני ההנאה כדי לאפשר או להתיר אותה.

ב.2. ברכות השבח

ברכות שבח, כמו ברכה לאחר ראיית ברק, נלמדות בעיקר מהתוספתא בברכות, ושורשן בברכת המזון:

¹ בעיקר לפי החלוקה של הרמב"ם בהלכות ברכות א, ד; שם פרק ב; מאירי פסחים, ז ע"ב.

ברכת הזימון מן התורה שני' ואכלת ושבעת וברכת זו ברכת הזימון את ה' אלהיך זו ברכה ראשונה על הארץ זו ברכת הארץ הטובה זו ירושלם שנא' ההר הטוב הזה והלבנון אשר נתן לך ה' זו הטוב והמטיב מניין שכשם שאתה מברך לאחריו כך מברך לפניו ת"ל אשר נתן לך משעה שנתן לך מניין אף על ההרים ועל הגבעות ת"ל על הארץ מנין אף על התורה ועל המצות ת"ל אשר נתן לך ואור' ואתנה לך את לוחות האבן ר' מאיר או' מנין שכשם שאתה מברך על הטובה כך אתה מברך על הרעה ת"ל אשר נתן לך ה' אלהיך אליך דיין בכל דין שדנך בין במדת הטוב בין במדת פורענות.

(תוספתא ברכות ו, א)

ברכה זו נאמרת אחרי 'אירוע', ודין זה הוא כמעט מובן מאליו. גם אם אדם יודע שהוא הולך לקראת אירוע המחייב ברכה, קשה להשוות בין עוצמת המפגש הממשי עם גורם הברכה לבין הידיעה שהוא הולך לפוגשו.²

ב.3. ברכות המצוות

ברכות המצוות הן ברכות שאדם מברך עם עשיית המצווה, למשל לפני בדיקת חמץ. ישנה מחלוקת גדולה האם יש לברך לפני המצווה או בעת המצווה, וכן האם היא ניתנת להשלמה.

את משמעות ברכת המצוות ננסה להציג במאמר זה בסעיפים הבאים.

ג. ברכת המצוות

בהתבוננות פשוטה ברכה זו תמוהה. האם עבד צריך לברך את אדונו על ציווי שציווה אותו? האם עצם עשיית המצוות אינה מעידה על שבח לה' שאנו מקיימים את מצוותיו? לחלופין, האם עבד יאלץ לבקש מאדונו רשות לעשות את המעשה שציווה? לכאורה נראה שה' נתן לנו את המצוות כדי שנבצע אותן, ולא צריך לבקש

² הרמב"ן (פסחים ז ע"ב ד"ה והוי) ניסח זאת בלשונו: "ואם ברכת השבח הם כגון אותם שבפרק הרואה ודאי לאו עובר לעשייתן מברכין אותן אלא לאחר מכאן, שאין ראוי לומר כשיתקרב לראות הים הגדול יהא עוצם עיניו ומברך ורואה אלא רואה ומברך וכן בכולן".

רשות על כל מצווה ומצווה. נוסף על כך, כדאי לשים לב שלא מברכים על כל המצוות (למשל כיבוד הורים), ואולי צריך להבחין בין סוגי המצוות. בסעיפים הבאים נציג את הדרכים השונות בחז"ל ובראשונים לגבי משמעותה ותוכנה של ברכת המצוות.

ג.1. שיטת הרמב"ם

❖ **קריאת הגרי"ד סלובייצ'יק – 'מתיר':** המקור הראשוני לשיטה זו נמצא בהשוואה של התוספתא בין ברכות הנהנין לברכות מצווה:

לא יטעום אדם כלום עד שיברך שני' לה' הארץ ומלואה הנהנה מן העולם
הזה בלא ברכה מעל עד שיתירו לו, כל המצות לא ישתמש אדם בפניו בידיו
וברגליו אלא לכבוד קונו שני' כל פעל ה' למענהו.

(תוספתא ברכות א, ד)

אמנם לא מדובר כאן על ברכת המצוות דייקא אלא על המצוות בכללותן, אך מההשוואה הנ"ל עולה שאדם חייב לפעול תמיד לכבוד קונו, וגם במצוות יש רובד של 'מעילה', ולכן גם למצוות תידרש ברכה שתעבוד כ'מתיר' ותתיר את עשייתן. אכן, הרמב"ם משווה בפירוש בין שני סוגי הברכות:

וכשם שמברכין על ההנייה כך מברכין על כל מצוה ומצוה ואח"כ יעשה
אותה.

(רמב"ם ברכות א, ג)

לכאורה השוואה זו אינה הכרחית שהרי הרמב"ם פסק כבר במקום אחר:

...כל מצות עשה שבין אדם למקום בין מצוה שאינה חובה בין מצוה שהיא
חובה מברך עליה קודם לעשייתה.

(שם יא, ב)

לשם מה הייתה נחוצה לרמב"ם ההשוואה בין ברכת המצוות לברכת הנהנין (במיוחד לאור העובדה שה'יד החזקה' אינו ספר הגותי אלא הלכתי) אם לא כדי להשוות מבחינה מהותית ורעיונית ביניהן?³

מי שטען במפורש כי הרמב"ם רואה את ברכת המצוות כ"מתיר" הוא הגרי"ד סולובייצ'יק:

...ולשיטת הרמב"ם ברכת המצווה חלה בתורת מתיר לעשות את המצווה...
(רשימות שיעורים ברכות ב ע"א ד"ה ונראה לבאר)

אמנם שיטה זו אינה בהירה כל כך. מדוע שיהיה צורך לבקש רשות, 'להתיר' את המצווה? הרי המצוות ניתנו לנו, וככל הנראה הותרו לנו! המחשבה שהמצווה שאני מחויב בה אסורה לי קצת רחוקה מן האינטואיציה. הגרי"ד נותן טעם לדעת הרמב"ם בחצי משפט:

לשיטת הרמב"ם חל איסור לעשות מצווה מבלי לברך עליה קודם עשייתה,
וכמו שחל איסור להינות מעולם הזה בלי ברכה. הרמב"ם השווה הנאת הנפש
להנאת הגוף דבתרוייהו אסור להינות בלי ברכה.
(שם יא ע"ב ד"ה אמנם עיין ברמב"ם – ההדגשות שלי, נ"ג)

לפי הסבר זה, הרמב"ם טוען כי אסור ליהנות הנאות נפשיות מבלי מתיר – כדי שלא תהיה מעילה.

אך בכל זאת יש לשאול: האם המצוות הן בהכרח הנאה? הרי לא כל בני האדם שווים בהנאותיהם ולא כל המצוות גורמות הנאה נפשית לאדם, והכלל שמציג הרמב"ם הוא מוחלט ומקיף כל מצווה ומצווה.

³ אולי ניתן לראות מהלך דומה בגמרא בברכות כא ע"א: "וברכת המזון לפניך מן ברכת התורה מקל וחומר: ומה תורה שאין טעונה לאחריה - טעונה לפניך, מזון שהוא טעון לאחרי - אינו דין שיהא טעון לפניו. איכא למפרך: מה למזון - שכן נהנה, ומה לתורה - שכן חיי עולם! ועוד, תנן: על המזון מברך לאחרי ואינו מברך לפניו! תיובתא". אמנם הקל וחומר שמוצג פה נדחה בסוף, אך הגמרא רואה לנכון להשוות בין ברכת התורה (=ברכת מצווה) לברכה לפני אכילת המזון (=ברכת הנהנין).

אולי ניתן לטעון כי הרמב"ם רואה את העונג בתור המטרה הכללית של כל המצוות ולימוד התורה, כמו שניתן להבין מדבריו בספר המצוות, אמנם שם הרמב"ם לא מדבר על תענוג ממצוות, אלא על תענוג כמטרה כללית וכוללת:

היא שצונו באהבתו יתעלה. וזה שנחשוב ונתבונן במצותיו ומאמריו ופעולותיו עד שנשיגהו ונתענג בהשגתו בתכלית ההנאה...
(ספר המצוות לרמב"ם, עשה ג)

אולי ניתן לראות ביטוי לגישה זו גם בדברי הראי"ה קוק:

העונג והשמחה, הם דברים מוכרחים להיות מתלווים אל כל עסק רוחני; רק כשיתענג האדם וישמח במעשה הטוב והישר, אז יהיה חרוץ לעשותם.
(עקבי הצאן, העונג והשמחה)

אך יש לשים לב שלפי ההסבר שהצענו התענוג הינו המטרה הסופית אצל הרמב"ם, ואצל הרב קוק הוא משמש בתור 'עזר' לאדם, גורם לחריצות, ולא כאן המקום להאריך.

לסיכום, נראה שלדעת הרמב"ם ברכת המצוות משמשת כ'מתיר' למצווה, אדם לא יכול לקיים מצוות ללא הכרה בנוכחות ה', בטובתו וגדולתו.⁴ אולי הרמב"ם בגדולתו וענוותנותו באמת ראה עונג והנאה נפשית בעשיית כל מצווה ומצווה, וטען כי כך צריך כל אדם לחוות את עשיית המצוות - בידיעה מוחלטת של טובתן ואיכותן, וכתוצאה מכך בהנאה גמורה שדורשת התרה בעזרת הכרת שם ה' עליה.

בהסתכלות אישית שלי על דברי הרמב"ם והגרי"ד, נראה לעניות דעתי שאולי הרמב"ם נותן לנו פה כלי מסוים, עצה הכרחית, כדי ללמד את עצמנו שהמצוות הן דבר טוב וקדוש, שבאופן אידיאלי אנחנו אמורים לקבל מעשייתן הנאה נפשית,

⁴ עוד הוכחה ניתן למצוא במשנה תרומות א, ב: "תִּרְשׁ הַמִּדְבָּר וְאֵינוֹ שׁוֹמֵעַ, לֹא יִתְּרֶם. וְאִם תִּרְשׁ תִּרְוִמְתוֹ תִּרְוִמָה. תִּרְשׁ שְׂדֵדְבָרוֹ בּוֹ תִּכְמִים בְּכָל מְקוֹם, שְׂאֵינוֹ לֹא שׁוֹמֵעַ וְלֹא מְדַבֵּר". ומדוע שחרש לא יתרום? המפרשים מסבירים כי הסיבה היא שהוא לא יכול לשמוע את הברכה, ולא יכול לברך. מכאן נראה שהברכה הכרחית לתרומה או למצווה, היא 'מתיר'.

מעין קריאת בעל ספר החינוך: "אחרי הפעולות נמשכים הלבבות".⁵ כמובן שכנגד הצעה זו יש להניח את הכלל המפורסם "מצוות לאו ליהנות ניתנו",⁶ שלכאורה סותר את דעת הגרי"ד בביאור דברי הרמב"ם. אך ניתן לטעון כי:

- א. הרמב"ם לא דיבר על הנאה של ממש כהנאה ממונית, אלא בעיקר על כינון תודעה שהמצוות הן טובות, מועילות ואלוקיות.
- ב. אולי הכלל לא חל על גוף המצווה אלא על השלכותיה (כגון הרווחת ממון). המצווה עצמה כן ניתנה לתענוג והנאה, אבל השלכותיה – לא.

❖ **קריאות אחרות ברמב"ם: חשוב להדגיש כי קריאת הגרי"ד אינה הכרחית**

בדברי הרמב"ם, ונציג עוד שתי קריאות אפשריות:

- א. חילול הקודש - בהלכה קיים מימד של קדושה ומעילה, מעין תחום שאי אפשר להיכנס אליו ללא הכנה/בקשה, כשהאדם נמצא בתוך ה'חול'. הכהן הגדול טובל פעמים רבות בעבודתו ביום הכיפורים, ובפרט לפני שנכנס לקודש הקודשים; משה נדרש להוריד את נעליו לפני שניגש אל הסנה הבורע; אנו נוטלים ידיים בתחילת היום; אומרים פסוקי דזמרה כהכנה לקריאת שמע ושמונה עשרה. אולי הרמב"ם בטענתנו כי ברכת המצוות הכרחית לפני עשיית מצווה, בעצם טוען כי עשיית מצווה משמעותה כניסה למימד קדוש/אלוקי בעולם, וכמו כל מעבר כזה הוא דורש מעשה/אמירה שיעבירו את האדם מן החול אל הקודש – גם תודעתית אך גם מעשית, וזוהי ברכת המצוות.
- ב. 'מתיר' רך - ניתן לומר שאמנם הרמב"ם רואה את ברכת המצוות כ'מתיר', אך לא כ'מתיר' שטען הגרי"ד – שמתיר את המצווה ממעילה - אלא כ'מתיר' רך. בעצם הרמב"ם סובר כדעת הריטב"א⁷ – שברכת המצוות הינה הזכרת שם שמיים על המצווה. המצווה יכולה להפוך למעשה חולי, רגיל, והאדם מחויב (יש להניח כי מצוות צריכות כוונה)

⁵ ספר החינוך מצווה טז.

⁶ ראש השנה כח ע"א, ובעוד מספר מקומות בש"ס.

⁷ ראה לקמן ג.3.

להזכיר שם שמיים עליה, לזכור כי היא קדושה, ציווי מה', וכך בעצם 'להתיר' אותה לעצמו. המעבר איננו מגדר 'מותר' ל'אסור', אלא הברכה 'מקדשת' את המצווה.

ג. ברכת המצוות כברכת שבח והודאה

ברכת המצוות (ואולי אף כל הברכות) הינה ברכה של שבח והודאה לה', וניתן לראות את ראשיתה בתוספתא שהובאה לעיל:

מנין אף על התורה ועל המצוות ת"ל אשר נתן לך.

(תוספתא ברכות ו, א – ההדגשות שלי, נ"ג)

ברכות התורה והמצוות משתלבות באופן כמעט מובן מאליהם בתוך סדרת מדרשי הלכה לגבי ברכת המזון.⁸ אולי לפי מדרש זה ניתן להבין שכל הברכות הן מטעמי שבח, הן ברכות המצוות והן ברכות הנהנין.⁹ ביסוס גדול לשיטה זו הוא בירור קטן הנעשה במסכתנו, מסכת פסחים, לגבי ברכת המצוות בעת דיון בנושא אחר לחלוטין:

ברכת המצוות מאי טעמא? משום דהודאה היא.

(פסחים קה ע"א)

התוספות אכן הולכים לפי שיטה זו בפסיקת ההלכה, למשל בנושא ברכת האב בברית המילה:

דלא על זאת הנעשה עכשיו מברך אלא משבח ומודה להקב"ה שצונו על המילה כשתבוא לידו ותיקנוה כאן לגלות ולהודיע שזו המילה נעשה לשם יוצרנו.

(תוספות פסחים ז ע"א ד"ה בלבער – ההדגשות שלי, נ"ג)

⁸ חשוב להדגיש כי ברכת המזון היא היא המייצגת של ברכות השבח, כמו שניתן לראות בתוספתא, שכל ברכות השבח נלמדות ממנה.
⁹ דעה זו ניתנת לראות בדברי רבינא בברכות נא ע"ב: "אמר רבינא הלכך אפילו גמר סעודתו יתזור ויברך דתניא טבל ועלה אומר בעלייתו ברוך אשר קדשנו במצותיו וצונו על הטבילה".

חשוב להדגיש כי ברכת האב בברית המילה יכולה להתפרש גם כברכת שבח וגילה (ואכן פורשה כך לדעת כמה ראשונים), אך ניתן בהחלט לראות בה ברכת מצווה שמברכים לאחר המילה, משום שהאב אינו מל בעצמו את בנו. אם ימול האב את בנו, אכן יברך אותה 'עובר לעשייתן'.

בנוסף, נראה כי בתלמוד הירושלמי 'הדביקו' את התוספתא המפרטת את ברכות המצוות בתוך סוגיה המפרטת את ברכות השבח, ולא נעשתה שום הפרדה בין שני סוגי הברכות:

...לבש בגדים אומר ברוך מלביש ערומים. העושה סוכה לעצמו אומר ברוך אשר קידשנו במצותיו וציונו לעשות סוכה.

(ירושלמי ברכות ט, ג)

נחזור אל השאלה העולה משיטה זו – מדוע עבד צריך לשבח את אדונו על מצווה שציווה אותו? תשובה אפשרית היא, שהמצוות הינן זכות לעם ישראל והוא צריך להודות שהוא קיבל אותן, משום שהן מטיבות לו:

וַיְצַוֵּנוּ ה' לַעֲשׂוֹת אֶת כָּל הַחֻקִּים הָאֵלֶּה לִּיְרָאָה אֶת ה' אֱלֹהֵינוּ לְטוֹב לָנוּ כָּל הַיָּמִים לְחַיֵּתנוּ כְּהַיּוֹם הַזֶּה.

(דברים ו, כד)

ועוד משום שהן מזכות את עם ישראל:

רצה הקב"ה לזכות את ישראל לפיכך הרבה להם תורה ומצוות שנאמר ה' חפץ למען צדקו יגדיל תורה ויאדיר.

(משנה מכות ג, טז)

לבסוף, ראוי להתייחס אל נוסח הברכה המוכר לנו: "אשר קידשנו במצותיו וציונו". הביטוי "קידשנו" יכול להתפרש כ'הבדילנו', אך יכול להתפרש כפשוטו – קידש אותנו, הכניסנו לקדושתו.

ג.3. ברכת המצוות כהתקדשות וכוונה

ניתן אולי להגדיר שיטה זו ככמעט 'חסידית' משום שהיא מתייחסת ונמצאת במימד של כוונות, ייחודים והכנות שאנו מכירים מתחום החסידות:

וכתב הרי"ט ז"ל וטעם זה שאמרו חכו"ל לברך על המצות עובר לעשייתן כדי שיתקדש תחלה בברכה ויגלה ויודיע שהוא עושה אותה מפני מצות השי"ת.

(ריטב"א פסחים ז ע"ב ד"ה וכתב)

הריטב"א מציע לנו כיוון שנראה כמעט מובן מאליה בהתבוננות ראשונית – הברכה נועדה כדי להתקדש, ולגשת אל המצוות בקדושה. אולי היא אף מאפשרת מין 'תחום מעבר', מן החול אל הקודש. מעין "חסידים הראשונים היו שוהים שעה אחת ומתפללים, כדי שיכוונו את ליבם למקום".¹⁰

עוד מקור מעניין הוא בתשובה לשאלה שנשאל הנודע ביהודה, רבי יחזקאל לנדא. הוא נשאל לגבי 'לשם ייחוד'¹¹ שאדם מצא בסידורו – ושאל את הנודע ביהודה האם ה'לשם ייחוד' הזה טוב/יעיל. הנודע ביהודה השיב לו שהוא צריך לשאול לגבי אמירת 'לשם ייחוד' בכלל, ולאחר שמשיב לו באריכות מדוע אמירת ה'כוונות' הנ"ל אינה רצויה, הוא אומר:

ומ"ש מעלתו שטוב להיות הקשר אמיץ בדיבור ומחשבה ומעשה. הנה אנשי כנה"ג הם תיקנו לנו תפלות וברכות וליכא מידי דלא רמיזא בנוסח התפלה והברכה וברכה הוא התעוררות הדיבור ומחשבה וכל מצוה שיש ברכה לפנייה א"צ לומר שום דבר לפנייה רק הברכה. וכל דבר שאין ברכה לפנייה אני נוהג לומר בפני הנני עושה דבר זה לקיים מצות בוראי ובוזה די וא"צ יותר. והכונה הוא רק פירוש המלות וכל התיקונים למעלה נעשים מאליהם ע"י מעשינו. (שו"ת נודע ביהודה מהדורה קמא יו"ד סי' צג)

¹⁰ משנה ברכות ה, א.

¹¹ לשם ייחוד היא תפילה קצרה שיש נוהגים לאומרה לפני קיום מצוות, ולענייננו, מעין התכוונות אל התפילה.

הנודע ביהודה שולל אמירת 'לשם ייחוד' בכללה. הוא טוען שאין צורך להגיד שום דבר לפני הברכה משום שיש את הברכה, ואם אין ברכה, ניתן להגיד נוסח מקוצר. אבל את כל עניין ה'לשם ייחוד' הוא דוחה, ראשית משום שנתקנה ברכת המצוות ואין צורך להוסיף עליה, ושנית משום ש"כל התיקונים למעלה נעשים מאליהם ע"י מעשינו".

בדרך אגב הנודע ביהודה 'מגלה' לנו מה משמעות אמירת הברכה, בכך שהוא מספר מה הוא אומר כשאין ברכה – "הנני עושה דבר זה לקיים מצוות בוראי". הנודע ביהודה פותח לנו פתח נוסף להבנה – לפעמים (ואולי אף לעיתים קרובות) האדם עושה מעשים מתוך הרגל, למרות שמעשים אלו יכולים להיות מצוות אלוקיות. האדם מתרגל לעשייתן ועושה אותן ללא כל הבנה וזכירה של ה' יתברך, ולכן נדרשת ברכת המצוות - כדי 'להזכיר' לאדם מדוע הוא עושה מצווה זו.

ג.4. ברכת המצוות כעבודה

הריטב"א שהבאנו לעיל מביא בדבריו עוד טעם אפשרי לברכת המצוות:

ועוד כי הברכות מעבודת הנפש וראוי להקדים עבודת הנפש למעלה שהיא עבודת הגוף.

(ריטב"א שם)

הריטב"א מביא פה טעם חדשני ועצמאי לגמרי שלא מופיע בשום מקור אחר, וננסה להבינו. הוא קורא לברכות בשם 'עבודה', והמושג שאנו מכירים המכונה 'עבודת הלב' - הוא תפילה: "ולעבדו בכל לבבכם איזו היא עבודה שהיא בלב הוי אומר זו תפלה".¹² ועוד, אנו יודעים על התפילה/העבודה הזאת שהיא קודמת לכל המצוות המעשיות¹³ בתורה, ואף סדר היום הדתי, הגדוש במצוות ומעשים, נפתח

¹² תענית ב ע"א.

¹³ ראה דברים, יא-יג, שם בפרשיות "שמע" ו"והיה אם שמוע" העבודה שבלב מופיעה לפני פירוט כל המצוות המעשיות.

בתפילה¹⁴ (ויש דעות שאף גורסות כי אסור לעשות שום מלאכה/מעשה לפני¹⁵). לאור זאת ניתן לומר כי אולי הריטב"א ראה את הברכה כמעין 'תפילה' (ולכן קרא לה 'עבודת הנפש' ולא 'עבודת הלב'). הברכה כמו התפילה, נאמרת לפני המצווה, לפני המעשה, והיא קודמת לה. לא מסובך לראות בברכה את העבודה שבה – הכרת ה' בכל מעשה, ההתכוננות, המחוייבות וכדו'.

כמובן שדעת הריטב"א אינה סותרת בהכרח את הדעה שגורסת כי ברכת המצוות הינה מברכות השבח – אדרבה, ניתן לטעון (ואולי אף ראוי) כי גם ברכות השבח נכללות בתוך 'עבודת הנפש', וברכת המצוות היא קטגוריה פרטית בתור ברכות השבח.

ג. הזכרת שם שמיים על המצווה

שיטה זו אינה סותרת בהכרח את השיטות האחרות, אלא מוסיפה להן נופך וטעם. הספרי מביא את הפסוק: "וְאָמַרְתָּ לִפְנֵי ה' אֱלֹהֶיךָ בְּעֲרֹתֵי הַקֶּדֶשׁ מִן הַבַּיִת וְגַם נְתַתִּיו לְלוֹי וְלַגֵּר לִיתוֹם וְלְאֵלְמִנָּה כֹּכַל מִצְוֹתֶיךָ אֲשֶׁר צִוִּיתִנִי לֹא עֲבַרְתִּי מִמִּצְוֹתֶיךָ וְלֹא שָׁכַחְתִּי"¹⁶, ומפרש לנו את פירוט הדברים שמשמעותם היא "לא לשכוח את מצוות ה'":

ולא שכחתי - לא שכחתי מלברך ומלהזכיר שמך עליו.¹⁷

(ספרי דברים שג)

מפה ניתן להבין כי יש חובה להזכיר את שם ה' על המצוות, וחובה זו נעשית (ככל הנראה) באמצעות הברכה.¹⁸ אם נחזור אל ברכת הכהנים המפורסמת המוזכרת בתורה, נראה שהתורה מגדירה את ייעודה בכירור:

¹⁴ וראוי להביא את ההלכה הראשונה בשו"ע: "יתגבר כארי לעמוד בבוקר לעבודת בוראו, שיהא הוא מעורר השחר" (שו"ע או"ח א, א).

¹⁵ למשל הסוגיה בברכות יא ע"א.

¹⁶ דברים כ, יג.

¹⁷ פסקה זו מובאת בשלמותה גם במשנה מעשר שני ה, יא.

¹⁸ ואולי ניתן לטעון כי הזכרת שם שמיים על המצווה היא היא ה'עבודה' עליה מדבר הריטב"א בפירושו, והשיטות לא סותרות זו את זו.

וַיְדַבֵּר ה' אֶל מֹשֶׁה לֵאמֹר: דַּבֵּר אֶל אֶהֱרַן וְאֶל כְּנִיזוֹ לֵאמֹר פֹּה תִבְרְכוּ אֶת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אָמֹר לָהֶם... וְשָׂמוּ אֶת שְׁמֵי עַל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְאָנִי אֲבָרְכֶם.
(במדבר ו, כב-כג, כז – ההדגשות שלי, נ"ג)

מברכת הכהנים ניתן לראות את התנועה של הזכרת שם ה' באמצעות ברכה, וניתן לשער כי תנועה זו קיימת גם בשאר הברכות בכלל, ובברכת המצוות בפרט.

ג. סיכום השיטות

1. ברכת המצוות כברכת נהנין, "מתיר" – תוספתא ברכות, גמרא ברכות, רמב"ם.
2. ברכת המצוות כברכת שבח – ירושלמי ברכות, תוספות.
3. ברכת המצוות כהתקדשות וכוונה למצווה – ריטב"א בטעם הראשון והנודע ביהודה.
4. ברכת המצוות כעבודה רוחנית – ריטב"א בטעם השני.
5. הזכרת שם שמיים על המצווה - ספרי, משנה מעשר שני.

ד. זמן ברכת המצוות

ד.1. מחלוקת הבבלי והירושלמי

ננסה להציג את השיטות השונות במחלוקת על זמן ברכת המצוות, ונראה האם ניתן למצוא חפיפה בין פסק ההלכה למשמעות הברכה. בסוגייתנו מופיע הדין:

אמר רב יהודה אמר שמואל כל המצות מברך עליהן עובר לעשייתן.
(פסחים ז ע"ב)

את ברכות המצוות יש לברך לפני קיום המצווה, ודעה זו מופיעה 'ללא עוררין' בתלמוד הבבלי. בירושלמי ניתן למצוא גישה חולקת:

מצות אימת מברך עליהן רבי יוחנן אומר עובר לעשייתן. רב הונא אומר בשעת עשייתן. אתיא דרב הונא כשמואל דאמר רבי יוסי בי ר' בון בשם שמואל כל המצות טעונות ברכה בשעת עשייתן חוץ מתקיעה וטבילה.
(ירושלמי ברכות ט, ג)

דעה זו טוענת כי לכתחילה יש לברך על המצוות בשעת עשייתן, כרובד נוסף במצווה ולא כהכנה/מתיר' לה. ראוי לשים לב כי גם בבבלי וגם בירושלמי ההלכה מובאת בשם שמואל. אם נעבור אל הראשונים נוכל לגלות עוד כמה דעות מורכבות יותר.

ד.2. מחלוקת הראשונים

הרמב"ם שהוצג מקודם כמייצג שיטת ה'מתיר', ממשיך ללכת בדרכו ופוסק:

וכל מצות עשה שבין אדם למקום בין מצוה שאינה חובה בין מצוה שהיא חובה מברך עליה קודם לעשייתה.

(רמב"ם ברכות יא, ב)

האור זרוע פוסק אחרת. האור זרוע לומד מדברי רבנו חננאל על ברכות שמע, שלא משנה הסדר שלהן, ואף אם כבר אמר שמע יכול לחזור ולברך את הברכות. מכלל זה הוא פוסק להלכה:

כל היכא שלא ברך קודם המצוה מברך לאחר כן ויוצא ידי ברכה.

(אור זרוע ח"א הלכות קריאת שמע סי' כה)

לדעת האור זרוע דין "עובר לעשייתן" הוא רק לכתחילה ואינו מעכב, ובדיעבד ניתן וצריך לברך גם לאחר עשיית המצווה. הראב"ה מציג שיטה שונה להלכה:

כל המצות מברך עליהן עובר לעשייתן. מפרש מורי רבי יצחק ברבי מרדכי מפיי [רבינו] יב"א דהאי עובר לא בא למעט מלברך בשעה שמקיים המעשה, אם היא מצוה שיש בה שהות לברך בשעת עשייה... והאי עובר לא בא למעט אלא שאין מברכין לאחר קיום המצוה.

(ראב"ה ח"ב סי' תרצה)

בניגוד לאור הזרוע הטוען כי ניתן לברך בדיעבד אחרי המצווה או בעת שהות המצווה,¹⁹ הראב"ה טוען כי לכתחילה ניתן לברך את הברכה בכל זמן שהות

¹⁹ נבאר את המושג "שהות המצווה": לעומת מצוות כמו שחיטה, בהן המצווה מתבצעת ברגע אחד ואין להן 'שהות', ישנן מצוות רבות שמתקיימות לאורך זמן – סוכה, טלית, תפילין, אכילה ועוד.

המצווה, ומבסס את דעתו על דברי ר' הונא בירושלמי. חשוב ומעניין לציין כי הראב"ה מסייג את דבריו, ועל ידי כך הוא גם מכניס את שיטת ר' יוחנן לשיטתו – הוא טוען כי הדין לפי ר' יוחנן נועד להזהיר אותנו שלא לברך לאחר שהמצווה הסתיימה לגמרי, אך בזמן שהות המצווה – ניתן ורצוי לברך.

לסיכום פסיקת הראשונים לגבי זמן ברכת המצוות:

1. דין עובר לעשייתן הכרחי (לפני עשיית המצווה) – רמב"ם.
2. ברכה בעת העשייה לכתחילה – אור זרוע.
3. עובר לעשייתן רק לכתחילה (עדיף לפני הברכה, ניתן גם בעת עשייתה) – ראב"ה.

ה. ההלכה כמשמעות

ראשית כל, יש לציין כי חלוקה זו הינה רק בגדר אפשרות, ויש בה מעט מן השרירותיות, כי קשה לתייג ולכופף את המשמעויות השונות לברכה, שהרי הן לא בהכרח סותרות זו את זו, ואף יכולות להשלים אחת את השניה. אך בכל זאת אנסה להציג חלוקה מסוימת.

ה.1. עובר לעשייתן בלבר

השיטה הפשוטה ביותר לתיוג היא דעת ה'מתיר'. לשיטה זו הברכה הינה הכרחית לשם קיום המצווה, היא מתירה אותה (ואת הנאתה – לפי דברי הגרי"ד) כמו ברכה שלפני אכילת תפוח. אין משמעות לברך לאחר שנסתיימה המצווה, שהרי האדם כבר 'חטא' ועשה את המצווה ללא ברכה. לברכה אין משמעות בפני עצמה, אלא היא רק שלב (הכרחי) בדרך למעשה. כמובן ששיטה זו מתאימה לפסיקת הרמב"ם לגבי דין "עובר לעשייתן" בתור דין הכרחי, ואם האדם שכח לברך - אינו יכול לחזור ולברך לאחר מכן.

ה.2. עובר לעשייתן לכתחילה

שיטה זו טוענת כי לכתחילה ראוי לברך לפני עשיית המצווה, אך גם לאחר עשייתה ניתן לברך. שיטה זו כנראה רואה את הברכה כרובד נוסף, כהכנה למצווה שראוי שתגיע לפני המצווה, אך גם אם היא תתברך לאחריה/בזמן שהותה היא לא תאבד משמעותה לגמרי. ניתן לשער כי הדעות שתואמות שיטה זו הינן:

- א. הדעה הסוברת כי הברכה היא עבודת הנפש, ובעלת רובד נוסף, אך היא ראויה להתבצע לפני המעשה (ראויה, אבל חשובה גם לאחר מכן).
- ב. הדעה הסוברת כי הברכה נועדה להתקדשות והתכווננות אל המצווה. משמעות הברכה לא נפרדת מן המצווה, ואינה מוסיפה לה עוד מימד חדש. ראוי שהתכווננות זו תתבצע לפני עשיית המצווה, אך אם לא נאמרה בתחילה עדיין ראוי שתיאמר בזמן שהותה.²⁰

ה.3. בעת העשייה לכתחילה

לשיטה הפוסקת כי לכתחילה ראוי לברך תוך כדי עשיית המצווה/שהותה, אך ניתן גם לברך לפני (ולא לאחריה) ניתן להתאים את המשמעויות הבאות:

- א. הדעה הסוברת כי ברכת המצוות הינה קטגוריה בברכות השבח. בדרך כלל ברכות השבח לא נאמרות לפני ה'מעשה' (ראיית ברק) אלא לאחריו, ואולי הן באות לאחר מכן רק מתוך הכרח המציאות, אך היא ראוי שיברכו אותן בעת 'שלב ההתפעלות'. ברכה זו משמעה הודאה ושבח על המצווה, וראוי שהאדם יחבר אותה אל המצווה ממש ולא כהכנה אליה.
- ב. הדעה הסוברת כי משמעות ברכת המצוות היא הזכרת שם שמייים על המצווה. יש פה מטרה עליונה שאינה קשורה דווקא לעשיית מצוות – הזכרת שם ה'. לכן נראה לעניות דעתי שמטרה זו היא בעלת מעמד בפני עצמה ויש להזכיר את שם ה' ביחד עם המצווה, ולא כהכנה אליה. אך שם ה' לא יוזכר לאחר המצווה, כי המצווה נגמרה ואיתה ההזדמנות להזכיר עליה שם שמייים.

²⁰ קצת קשה להגיד שהיא רלוונטית לגמרי גם לאחר סיום המצווה, כי המצווה כבר חלפה ולא ניתן עוד 'לתקן', לעומת זאת, בעשיית המצווה עצמה נוכל לטעון ש"כל עוד הנר דולק ניתן לתקן".